

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ
КАФЕДРА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОГО ПРАВА

Б.В. МИХАЙЛИЧЕНКО
Н.М. ЕРГАРД

ОГЛЯД ТРУПА НА МІСЦІ ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ

Методичні рекомендації

Навчальне видання

Борис Валентинович МИХАЙЛИЧЕНКО
Наталія Миколаївна ЕРГАРД

**ОГЛЯД ТРУПА НА МІСЦІ
ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ**
(розробка методичних вказівок до практичного
заняття на основі компетентнісного підходу)

Методичні рекомендації

В авторській редакції

Підписано до друку 15.02.2017.
Формат 60×84. Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавництво УкрДГРІ
Р.с. серія ДК № 182 від 18.09.2000 р.
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78

Адреса редакції та п/п: інформаційно-видавничий відділ УкрДГРІ
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78
Тел.: 206-35-18; тел./факс: 430-41-76
E-mail: mru@ukrdgri.gov.ua

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ
КАФЕДРА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОГО ПРАВА

Б.В. МИХАЙЛИЧЕНКО
Н.М. ЕРГАРД

**ОГЛЯД ТРУПА НА МІСЦІ
ЙОГО ВИЯВЛЕННЯ**
(розробка методичних вказівок до практичного
заняття на основі компетентнісного підходу)

Методичні рекомендації

Київ-2017

Схвалено та затверджено кафедрою судової медицини та медичного права Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (протокол № 13 від 02.02.2017 року).

Михайличенко Б.В., Ергард Н.М.

Огляд трупа на місці його виявлення (розробка методичних вказівок до практичного заняття на основі компетентнісного підходу) – Методичні рекомендації. – К.: УкрДГПІ, 2017. – 24 с.

У методичних рекомендаціях містяться довідкові відомості про алгоритм дій судово-медичних експертів та лікарів при залученні їх до дослідження трупа на місці його виявлення, а також проведення практичного заняття зі студентами, слухачами, курсантами на основі компетентнісного підходу.

Методичні рекомендації можуть бути корисними для співробітників медичного фаху, органів внутрішніх справ, студентів, слухачів, курсантів, науково-педагогічного складу медичних та юридичних навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев М.И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц / М.И. Авдеев - М.: Медицина, 1966. – 25 с.
2. Акопов В.И. Судебная медицина в вопросах и ответах. Справочное пособие для юристов и врачей / В.И. Акопов.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2004.
3. Герасименко О.І. Словник-довідник термінів судової медицини / О.І. Герасименко - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2002.
4. Громов А.П. Курс лекций по судебной медицине / А.П. Громов - М.: Медицина, 1979. – 48 с.
5. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів. – К.: Видавничий дім "ІнЮре", 2001.
7. Михайличенко Б.В. Судова медицина / Б.В. Михайличенко - К.: ВСВ «Медицина», 2011. – 447 с.
8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р. "Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України".
9. Солохин А.А. Судебная медицина: Атлас. Учебное пособие для студентов мед. вузов / А.А. Солохин - М.: Медицина, 1998.
10. Тагаев Н.Н. Судебная медицина. Учебник для слушателей вузов МВД Украины / Н.Н. Тагаев – Х.: Факт, 2003.
11. Філоненко М.М. Організація адаптивно-динамічного навчання студентів-медиків, спрямованого на розвиток психологічних структур особистості [Електронний ресурс] / М.М. Філоненко // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Випуск 27. – 583 с. – Режим доступу : <http://www.problemps.at.ua>.

III. Достатній	1. Знання студента (студентки) є достатніми, він (вона) застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його (її) логічна, хоч і має неточності
	2. Студент (студентка) добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, уміє аналізувати й систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
	3. Студент (студентка) має повні, глибокі знання, здатний(а) використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки, узагальнення
IV. Високій	1. Студент (студентка) має гнучкі знання в межах вимог навчальних програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, уміє знаходити інформацію та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми
	2. Студент (студентка) має системні, міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях. Уміє самостійно аналізувати, оцінювати, узагальнювати опанований матеріал, самостійно користуватися джерелами інформації, приймати рішення

ВИСНОВКИ

Судово-медична експертиза трупа на місці події займає одне із провідних місць в роботі судово-медичного експерта та дозволяє встановлювати не лише категорію, попередню причину та давність настання смерті, але й за допомогою вчасно виявлених та збережених речових доказів біологічного походження допомагає органам досудового розслідування та суду у розслідуванні злочинів спрямованих проти життя та здоров'я населення України.

Дані методичні рекомендації можуть бути корисними як для практичних працівників так і для викладачів, студентів, курсантів і слухачів медичних і юридичних вузів та факультетів.

ЗМІСТ

Передмова	4
1. План практичного заняття	5
1.1. Тема заняття	5
1.2. Навчальні цілі	5
1.3. Методи навчання	6
1.4. Міждисциплінарна інтеграція	7
1.5. Література	8
2. Структура практичного заняття	9
2.1. Підготовчий етап	9
2.1.1. Матеріали методичного забезпечення підготовчого етапу	9
2.1.1.1. Прийом «Ромашка Блума»	9
2.1.1.2. Метод «незакінченого речення»	10
2.2. Основний етап	10
2.2.1. Формування професійних навичок і вмінь	10
2.2.1.1. Матеріали методичного забезпечення основного етапу	10
2.2.1.2. Структурно-логічна схема змісту теми	12
2.2.1.3. Алгоритм для формування професійних вмінь та навичок	12
2.2.2. Практичні завдання	13
2.3. Заключний етап	16
2.3.1. Матеріали методичного забезпечення заключного етапу	16
2.3.1.1. Вирішення задач ($\alpha=III$)	16
2.3.1.2. Вирішення тестових завдань ($\alpha=III$)	17
2.3.1.3. Опитування методом «незакінченого речення» ($\alpha=III$)	19
2.3.2. Оцінювання	19
2.3.2.1. Критерії оцінювання	19
Висновки	22
Список використаних джерел	23

ПЕРЕДМОВА

Правильно обрана методика та дотримання певного алгоритму дій при дослідженні трупа на місці його виявлення має особливе значення не тільки для слідчих дій, але й для доказовості кримінального правопорушення. Відсутність ознак насильницької смерті при зовнішньому огляді трупа ще не означає, що смерть не містить ознак кримінального злочину, тому актуальним питанням залишається визначення алгоритму дій не тільки судово-медичних експертів, але й лікарів будь-якого медичного спрямування, яких також мають право залучати слідчі до огляду трупа на місці його виявлення. Правильний підхід до огляду місця події, виявлення та забір речових доказів біологічного походження дасть можливість доказовості кримінального злочину. Незважаючи на комплекс вжитих до теперішнього часу заходів, проблема повноцінного огляду трупа на місці його виявлення і досі залишається актуальною.

В даних методичних рекомендаціях подаються основні поняття насильницької та ненасильницької смерті, загальна характеристика ознак насильницької смерті від дії зовнішніх чинників, механізми заподіяння, методи виявлення речових доказів біологічного походження, алгоритм проведення судово-медичної експертизи трупів на місці їх виявлення, а також проведення практичного заняття зі студентами (слухачами, курсантами) на основі компетентнісного підходу. Також розглядаються питання: встановлення категорії та причини смерті, визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень; особливості огляду трупів; особливості призначення та питання, які вирішуються під час проведення судово-медичної експертизи; міждисциплінарної інтеграції; методи та принципи проведення практичного заняття на основі компетентнісного підходу.

уявленнями про предмет вивчення.

Другий рівень - середній.

Студент відтворює основний навчальний матеріал, виконує завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності.

Третій рівень – достатній.

Студент знає істотні ознаки понять, явищ, зв'язки між ними, вміє пояснити основні закономірності, а також самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь студента правильна, логічна, обґрунтована, хоча їм бракує власних суджень.

Четвертий рівень - високий.

Знання студента є глибокими, міцними, системними; студент (студентка) вміє застосовувати їх для виконання творчих завдань, його (її) навчальна діяльність позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію.

Кожний наступний рівень вимог вбирає в себе вимоги до попереднього, а також додає нові характеристики (див. табл. 4).

Таблиця 4

Чотири рівні навчальних досягнень студентів

Рівні навчальних досягнень	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень студентів при проведенні інтерактивних занять
I. Початковий	1. Студент (студентка) розрізняє об'єкти вивчення
	2. Студент (студентка) відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
	3. Студент (студентка) відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання
	4. Студент (студентка) з допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, може повторити за зразком певну операцію, дію
II. Середній	1. Студент (студентка) відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило
	2. Студент (студентка) виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його(її) правильна, але недостатньо осмислена. Вміє застосовувати знання при виконанні завдань за зразком
	3. Студент (студентка) правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії

Оцінювання інтерактивних занять:

Основними функціями оцінювання навчальних досягнень студентів є:

- контролююча - визначає рівень досягнень кожного студента, готовність до засвоєння нового матеріалу, що дає змогу викладачу відповідно планувати й викладати навчальний матеріал;
- навчальна - сприяє повторенню, уточненню й поглибленню знань, їх систематизації, вдосконаленню умінь та навичок;
- діагностико-коригувальна - з'ясовує причини труднощів, які виникають у студентів в процесі навчання; виявляє прогалини у засвоєному, вносить корективи, спрямовані на їх усунення;
- стимулювально-мотиваційна - формує позитивні мотиви навчання;
- виховна – сприяє формуванню умінь відповідально й зосереджено працювати, застосовувати прийоми контролю й самоконтролю, рефлексії навчальної діяльності.

При оцінюванні навчальних досягнень студентів мають ураховуватися:

- характеристики відповіді студента: правильність, логічність, обґрунтованість, цілісність;
  - якість знань: повнота, глибина, гнучкість, системність, міцність;
  - сформованість загально-навчальних та предметних умінь і навичок;
  - рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо;
  - досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези);
  - самостійність оцінних суджень.
- Повнота знань - кількість знань, визначених навчальною програмою.
 Глибина знань - усвідомленість існуючих зв'язків між групами знань.
 Гнучкість знань - уміння студентів застосовувати набуті знання у стандартних і нестандартних ситуаціях; знаходити варіативні способи використання знань; уміння комбінувати новий спосіб діяльності із вже відомих.

Системність знань - усвідомлення структури знань, їх ієрархії і послідовності, тобто усвідомлення одних знань як базових для інших.

Міцність знань - тривалість збереження їх в пам'яті, відтворення їх в необхідних ситуаціях.

Названі вище орієнтири покладено в основу чотирьох рівнів навчальних досягнень студентів: початкового, середнього, достатнього, високого.

Вони визначаються за такими характеристиками:

Перший рівень - початковий.

Відповідь студента фрагментарна, характеризується початковими

1.1. Тема заняття: «Огляд трупа на місці його виявлення».

Судово-медична експертиза трупа на місці його виявлення становить певний вид експертизи, який займає одну із особливих ланок роботи експерта. Стаття 238 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) передбачає обов'язкову участь судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта з метою встановлення причини смерті.

Мета – навчити студентів визначати категорію смерті, методику описання тілесних ушкоджень та методи виявлення речових доказів біологічного походження.

1.2. Навчальні цілі заняття:

Фахові компетентності студента:

Студент повинен **знати** ($\alpha=II$):

- алгоритм дій судово-медичного експерта чи лікаря при дослідженні трупа на місці події;
- категорію та рід смерті;
- різновиди тілесних ушкоджень та їх морфологічні особливості (садно, синець, крововилив, гематома, рана, рубець, перелом тощо);
- методику дослідження та описання виявлених тілесних ушкоджень, яка включає в себе: встановлення анатомічної локалізації ушкодження, його форми (овальна, округла, продовгута), розміру (довжина та ширина), кольору (якщо це синець чи крововилив), вистояння над неушкодженою шкірою (якщо це кірочка садна);
- методи виявлення речових доказів біологічного походження.

Студент повинен **вміти** ($\alpha=III$):

- провести огляд трупа на місці його виявлення;
- описати положення тіла;
- встановити попередню причину смерті;
- провести диференційну діагностику різновидів тілесних ушкоджень за їх морфологічними особливостями (садно, синець, крововилив, гематома, рана, рубець, перелом тощо);
- скласти план забору речових доказів біологічного походження.

Студент повинен **оволодіти** ($\alpha=III$):

- методикою дослідження трупа та технікою описання виявлених

тілесних ушкоджень, яка включає в себе: встановлення анатомічної локалізації ушкодження, його форми (овальна, округла, продовгувата), розміру (довжина та ширина), кольору (якщо це синець чи крововилив), вистояння над неушкодженою шкірою (якщо це кірочка садна);

– навичками визначення речових доказів біологічного походження.

Загальні компетентності студента:

– вміння роботи в команді;
– дотримання етичних норм спілкування зі слідчими та колегами;
– вміння спілкуватись в усній чи письмовій формі як з підозрюваними, так і з особою, яка призначила експертизу.

Мета – у рамках виконання даної програми навчання розвинути у студентів знання і розуміння теми заняття.

1.3. Методи навчання (інтерактивні):

– **робота в малих групах** (розділення студентів по групах з подальшим обговоренням теми заняття, мети, завдання та його виконання);

– **ділова гра** (метод пошуку рішень в умовній проблемній ситуації з наступними елементами: розподіл за ролями (лікар, судово-медичний експерт, слідчий) з наступними **науково-обгрунтованими дискусіями** щодо визначення категорії та причини смерті в конкретній ситуації з подальшим прийняттям рішень як засіб тестування здібностей студентів.

Мета – створення умов для залучення всіх студентів до процесу пізнання, надання можливостей кожному студентові розуміти і обгрунтовувати те, що він знає та думає, а також розвинути комунікативні якості та здібності у студентів.

2.3.1.3. Опитування методом «незакінченого речення» (α=III):

Мета – оцінити можливості студентів висловлювати та обгрунтовувати власні ідеї.

Наприклад,

«Судово-медичний експерт при встановленні давності настання смерті визначає...», «судово-медична експертиза проводиться на підставі...», «До суправітальних реакцій відносяться...» тощо.

2.3.2. Оцінювання.

Мета – враховувати глибину теоретичних знань у студентів і вміння застосовувати їх на практиці.

2.3.2.1. Критерії оцінювання:

При вирішенні задач:

«5»	«4»	«3»	«2»
Студент дає правильну відповідь з обгрунтуванням встановленої ним категорії смерті, визначає правильний алгоритм описання положення тіла та виявлених ушкоджень, обгрунтовує попередню причину смерті, а також описує методики виявлення речових доказів біологічного походження	Студент дає правильну відповідь з обгрунтуванням встановленого ним категорії смерті, визначає правильний алгоритм описання положення тіла та наявних ушкоджень, але не може повноцінно визначитись з подальшою тактикою забору речових доказів біологічного походження, проте може встановити орієнтовні методи дослідження	Студент дає правильну відповідь, але плутається в обгрунтуванні встановленої ним давності настання смерті, не може визначити правильний алгоритм описання положення тіла та ушкоджень, а також не може визначитись з подальшою тактикою забору речових доказів біологічного походження	Студент не дає правильної відповідь, а також не може визначитись із категорією та причиною настання смерті

При вирішенні тестових завдань:

«5»	«4»	«3»	«2»
85-100% 9-10 правильних відповідей	75-84% 7-8 правильних відповідей	65-74% не менше 6 правильних відповідей	0-50% 0-5 правильних відповідей

Оцінювання методу «незакінченого речення»:

«5»	«4»	«3»	«2»
Студент правильно закінчує речення із подальшим обгрунтуванням своєї відповіді	Студент правильно закінчує речення, але плутається в обгрунтуванні своєї відповіді	Студент правильно закінчує речення, але не може його обгрунтувати	Студент не може закінчити речення

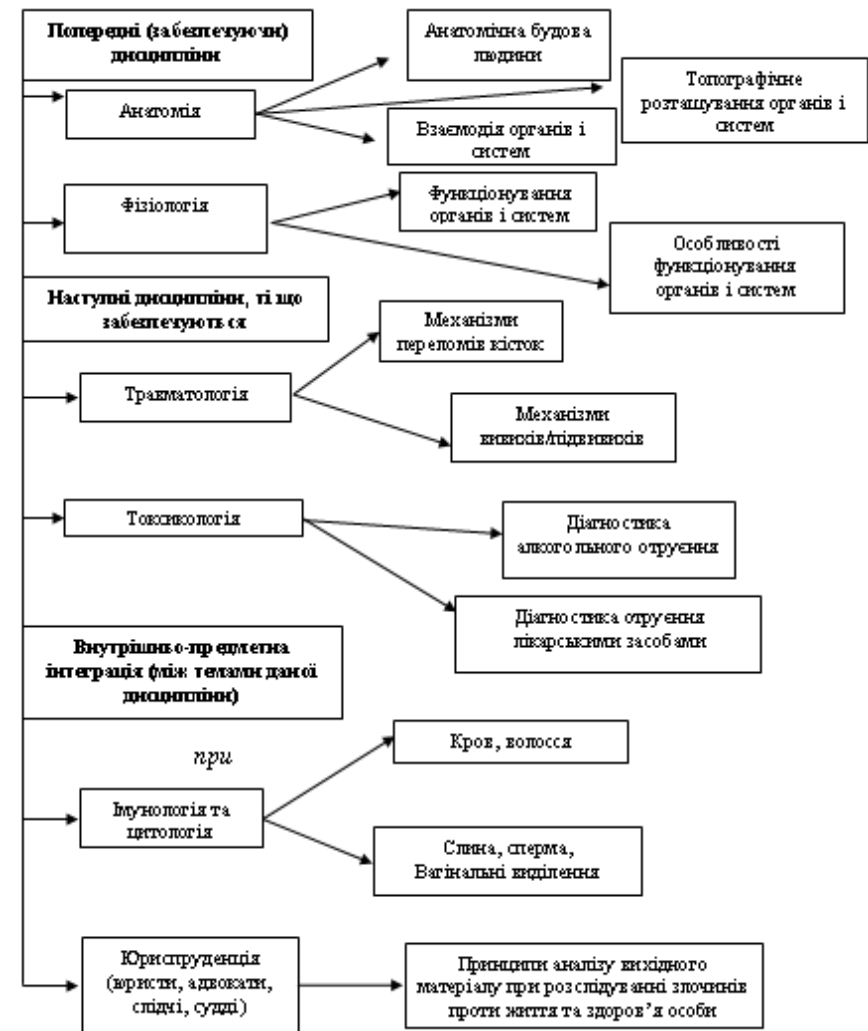

- В. фотографування місця події
 С. складання схематичного плану місця події
 D. описання положення тіла по відношенню до оточуючих предметів
- 6. Під час динамічної стадії огляду трупа на місці події проводять:**
 А. вивчення всіх предметів
 В. детальний зовнішній огляд трупа
 С. виявлення речових доказів
 D. фотографування змін та ушкоджень на трупі
- 7. При огляді трупа на місці події судово-медичний експерт чи лікар-експерт виступають у ролі?**
 А. лікаря-дослідника
 В. експерта по медицині
 С. спеціаліста в галузі судово-медичної експертизи
 D. лікаря-експерта
- 8. На місці події час настання смерті можна визначити шляхом дослідження:**
 А. трупних плям
 В. трупного залякання
 С. електрозбудження м'язів
 D. зіничної реакції на пілокарпін та атропін
- 9. Вилучення речових доказів біологічного походження направляють в бюро судово-медичної експертизи:**
 А. після їх вивчення інспектором-криміналістом
 В. у вологому вигляді
 С. у висушеному стані
 D. у запакованому пакеті
- 10. Плями Лярге на кон'юнктиві закритих очей вказують на те, що:**
 А. після настання смерті труп був з відкритими очима
 В. категорія смерті насильницька
 С. настала смерть
 D. смерть настала не раніше 5-6 годин до моменту виявлення трупа

Вірні відповіді на тестові завдання:

№	Відповідь
1	С
2	А, D
3	А, D
4	С
5	А, В, С, D
6	А, В, С, D
7	С
8	А, В, С, D
9	С, D
10	А, D

1.4. Міждисциплінарна інтеграція:

Мета – з'ясувати суть міждисциплінарних зв'язків через розкриття ролі кожної дисципліни при проведенні судово-медичної експертизи трупа на місці події із залученням фахівців інших медичних галузей.

1.5. Література:

Основна:

1. Авдеев М.И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц / М.И. Авдеев - М.: Медицина, 1966. – 25 с.
2. Акопов В.И. Судебная медицина в вопросах и ответах. Справочное пособие для юристов и врачей / В.И. Акопов.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2004.
3. Герасименко О.І. Словник-довідник термінів судової медицини / О.І. Герасименко - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2002.
4. Громов А.П. Курс лекций по судебной медицине / А.П. Громов - М.: Медицина, 1979. – 48 с.
5. Михайличенко Б.В. Судова медицина / Б.В. Михайличенко - К.: ВСВ «Медицина», 2011. – 447 с.
6. Солохин А.А. Судебная медицина: Атлас. Учебное пособие для студентов мед. вузов / А.А. Солохин - М.: Медицина, 1998.
7. Тагаев Н.Н. Судебная медицина. Учебник для слушателей вузов МВД Украины / Н.Н. Тагаев – Х.: Факт, 2003.

Додаткова:

1. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р. "Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України".
3. Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2001.

II. Завдання:

1. Визначити достовірні ознаки смерті
2. Встановити давність настання смерті
3. Визначити категорію смерті

Труп чоловіка, довжиною тіла 174 см, помірно вгодованості. Тіло на дотик тепле. Очі прикриті повіками, рогівки блискучі. Зіниці розширені, діаметром по 0,6 см кожна. При введенні у передню камеру ока 0,1 мл 1 % розчину пілокарпіну зіниці за 4 сек. зменшилися до 0,2 см в діаметрі. Температура тіла у прямій кишці +35,2°C, через годину +34°C. Ідіомускулярна пухлина на плечах визначається. Трупне залякання відсутнє. Трупні плями неоднорідні, при натисканні динамометром вони зникають і відновлюються через 10 секунд.

2.3.1.2. Вирішення тестових завдань (α=II):

Мета – перевірка повноти засвоєння у студентів навчального матеріалу, а також оцінити навчальні досягнення студентів на різних рівнях (знання, розуміння і застосування знань).

Наприклад,

1. При огляді місця події дані заповнюються в документ під назвою:

- A.** висновок судово-медичного експерта
- B.** акт огляду місця події
- C.** протокол огляду місця події
- D.** підсумок лікаря-консультанта

2. Огляд трупа на місці його виявлення проводиться за участю:

- A.** судово-медичного експерта
- B.** консультанта
- C.** лікаря-експерта
- D.** спеціаліста в галузі судової медицини

3. Огляд місця події можна проводити:

- A.** від центру до периферії
- B.** після фотографування трупа
- C.** після збору речових доказів
- D.** від периферії до центру

4. При виявленні трупа факт настання смерті констатується на основі:

- A.** вірогідних ознак смерті
- B.** відсутності дихання
- C.** достовірних ознак смерті
- D.** відсутності серцебиття

5. Під час статистичної стадії огляду трупа на місці події проводять:

- A.** фіксування розташування предметів

2.3. Заключний етап (45 хв.)

Підведення підсумків заняття.

Викладач підводить підсумки щодо:

- особливостей проведення судово-медичної експертизи трупа на місці його виявлення;
- окремих положень кримінального законодавства України з приводу залучення лікарів до дослідження трупа на місці події та визначення причини смерті;
- принципів судово-медичної експертизи по виявленню речових доказів біологічного походження;
- принципів аналізу вихідного матеріалу при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи.

2.3.1. Матеріали методичного забезпечення заключного етапу заняття.

Здійснюється шляхом оцінювання через:

2.3.1.1. Вирішення задач ($\alpha=III$):

Мета – розвинути у студентів мислення шляхом виконання розумових операцій при вирішенні поставлених проблемних ситуацій.

Наприклад,

I. Завдання:

1. Визначити достовірні ознаки смерті
2. Встановити давність настання смерті
3. Визначити попередній судово-медичний діагноз

Труп особи жіночої статі, довжина тіла 165 см, правильної будови тіла та доброї вгодованості, колір шкіряних покривів блідий, температура тіла в прямій кишці 30 град. Через 1 годину – 29 град. Трупні плями розташовані на задньо-бокових ділянках тіла, доброї вираженості, синьо-фіолетового кольору, при дозованому натисканні зникають та відновлюють свій колір через 3 хв. 35 секунд. Дослідження проведено в 15 год. 30 хв. Трупне залякання наявне тільки в жувальних м'язах, гниття немає. Волосиста частина голови без ушкоджень, очі закриті, рогівка прозора, сполучнотканинна оболонка очних яблук з дрібними темно-червоними крововиливами, отвори вух та носа вільні, отвори рота і носа вільні, губи темно-синього кольору, зуби свої, неушкоджені, кінчик язика прикушений передніми зубами, темно-брунатного кольору. При обмацуванні кісток і хрящів ушкоджень не виявлено. Грудна клітка циліндричної форми, живіт на рівні реберних дуг. Високо на шиї розташована петля із дроту, кінець якого перерізаний. Відповідно їй наявна странгуляційна борозна, яка темно-брунатного кольору, йде у косо-висхідному напрямку, незамкнена, зникає у потиличній ділянці голови, найкраще виражена на передній поверхні шиї.

РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРА ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

2.1. Підготовчий етап (45 хв.)

Організаційна частина заняття:

Студенти повинні поділитися на групи – слідчі, судово-медичні експерти та лікарі інших медичних галузей, залучені до проведення огляду трупа на місці події (робота малими групами).

Повідомлення теми - «Огляд трупа на місці його виявлення» та мети заняття - Визначення категорії і роду смерті, їх обґрунтування відповідно до кожного конкретного випадку смерті та методи виявлення речових доказів біологічного походження.

Мотивація навчальної діяльності – інтелектуальна активність та реалізація здібностей студентів з подальшим оцінювання студентів.

2.1.1. Матеріали методичного забезпечення підготовчого етапу заняття.

Студенти повинні поділитися на такі групи: слідчі, судово-медичні експерти та лікарі інших медичних галузей, залучені до проведення огляду трупа на місці його виявлення. Далі, для роботи в малих групах, викладач використовує:

2.1.1.1. Прийом «Ромашки Блума» з наступними відповідями на такі питання:

- яка роль судово-медичного експерта при огляді трупа на місці події?
- яка роль лікаря, залученого до огляду трупа на місці події?
- яка роль органів досудового розслідування при огляді трупа на місці події?
- які методи дослідження необхідно використовувати для виявлення речових доказів біологічного походження?
- які існують категорії та рід смерті?
- що відноситься до ранніх та пізніх ознак смерті?
- що таке суправітальні реакції?
- які особливості ознаки Білоглазова?
- які ознаки насильницької смерті від дії тупих предметів?
- які ознаки насильницької смерті від дії гострих предметів?
- які ознаки насильницької смерті від дії вогнепальної зброї?
- які ознаки насильницької смерті при різних видах механічної асфіксії?

Мета – розвинути у студентів рівні пізнавальної діяльності (знання, розуміння, застосування, аналіз, оцінка).

2.1.1.2. Метод «незакінченого речення» – студенти повинні закінчити речення, яке їм запропонував викладач (наприклад, «До орієнтовних методів виявлення крові на місці події відносяться...» тощо).

Мета – дати можливість студентам висловити та обґрунтувати власні ідеї та порівняти їх з іншими.

2.2. Основний етап:

2.2.1. Формування професійних навичок і вмінь (90 год.)

Проведення професійного тренінгу за допомогою:

– ділової гри із елементами «мозкового штурму» (методи пошуку рішень в умовній проблемній ситуації з наступними елементами: розподіл за ролями (лікар будь-якої медичної галузі, судово-медичний експерт, слідчий);

– прийому «каруселі» (кожна група студентів, яка розподілилася на слідчих, судово-медичних експертів та лікарів отримує своє завдання, яке включає в себе компетентнісний підхід кожної групи до обраної ними ролі);

– науково-обґрунтована дискусія з аргументацією щодо вирішення категорії та причини смерті в конкретній ситуації з подальшим прийняттям рішень (як засіб тестування здібностей студентів).

Мета – спонукати студентів проявити уяву та творчість у вирішенні проблемної ситуації та вільно висловити свої думки з подальшим їх обґрунтуванням.

2.2.1.1. Матеріали методичного забезпечення основного етапу заняття.

Визначення основних термінів і понять:

Місце події – ділянка місцевості або приміщення, де безпосередньо сталась будь-яка подія, що підлягає досудовому або судовому огляду.

Місце виявлення трупа – місце, де був виявлений труп, яке не завжди може відповідати місцю пригоди (події).

Додатковий огляд місця події – проводиться у випадках, коли первинний огляд місця події проводився при несприятливих умовах.

Повторний огляд місця події – призначається в тих випадках, коли первинний огляд місця події був зроблений недоброякісно або проводився при несприятливих умовах погоди.

Статична стадія огляду місця події – перший етап огляду, під час якого вивчають, описують та фіксують місце події, взаємне розташування предметів, об'єктів, у тому числі і трупа людини, без порушення їх первинного стану.

Зразок оформлення протоколу огляду місця події

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

«___» _____ р. при (денному, змішаному) освітленні слідчий прокуратури м. Києва Іванов В. П., юрист 3 класу, за участю спеціаліста в галузі судової медицини – судово-медичного експерта _____ в присутності понятих _____ (вказати місце їх проживання) провів огляд місця події і трупа жінки на основі донесення поліції про смерть гр. К., 32 років. Місцем події являється кв. __, буд. __, по вул. _____.

ДАНІ ОГЛЯДУ:

Квартира, в якій виявлено труп К., знаходиться на 3-му поверсі трьохповерхового будинку і складається з однієї кімнати, двері якої виходять на загальний коридор. Кімната, де виявлено труп, площею 14 кв. м., має квадратну форму. Навпроти дверей — вікно, яке виходить на вулицю. Біля стінки, праворуч від дверей стіл, накритий білою скатеркою, на якому лежить порожня попільниця. Навколо стола 4 стільці. Біля стінки ліворуч від дверей — ліжко з подушкою, застелене блакитним покривалом. На ліжку лежить труп жінки.

При огляді трупа встановлено: труп лежить на спині, головою до вікна, голова на подушці, ноги спущені так, що ступні спираються на підлогу, ліва рука напівзігнута і лежить на грудях, права рука зігнута і звисає з ліжка.

Одяг застібнутий, складається з плаття, бюстгальтера, трусів та шкарпеток. Одяг цілий, без сторонніх нашарувань та забруднень.

Труп особи жіночої статі, 49 років за документами, довжина тіла 165 см, правильної будови тіла та доброї вгодованості, колір шкіряних покривів блідий, температура тіла в прямій кишці 30 град. Через 1 годину – 29 град. Трупні плями розташовані на задньо-бокових ділянках тіла добре виражені, синьо-фіолетового кольору, при дозованому натисканні зникають та відновлюють свій колір через 3 хв. 35 секунд. Дослідження проведено в 15 год. 30 хв. Трупне заляккання наявне тільки в жувальних м'язах, гниття немає. Волосиста частина голови без ушкоджень, очі закриті, рогівка прозора, сполучнотканинна оболонка очних яблук з дрібними темно-червоними крововиливами, отвори вух та носа вільні, отвори рота і носа вільні, губи темно-синього кольору, зуби свої, неушкоджені, кінчик язика прикушений передніми зубами, темно-брунатного кольору. При обмацуванні кісток і хрящів ушкоджень не виявлено. Грудна клітка циліндричної форми, живіт на рівні реберних дуг.

Високо на шії розташована петля із дроту, кінець якого перерізаний. Відповідно їй наявна странгуляційна борозна, яка темно-брунатного кольору, йде у косо-висхідному напрямку, незамкнена, губиться у потиличній ділянці голови, найкраще виражена на передній поверхні шії.

Труп направлений в міський морг для судово-медичного дослідження. З місця події нічого не вилучено.

Початок огляду 15.00 год.

Закінчення огляду 16 год. 30 хв.

Слідчий _____ (підпис)

Спеціаліст в галузі судової медицини _____ (підпис)

Судово-медичний експерт _____ (підпис)

Поняті _____ (підписи)

на відкритих частинах тіла та дещо теплий під одягом. Температура тіла у прямій кишці +30°C, через годину +29°C. Трупне залякання добре виражене у м'язах обличчя, шиї та слабо виражене у м'язах верхніх і нижніх кінцівок. Трупні плями у вигляді островків, розташовані по задній поверхні тулуба, блідо-червоного кольору, при натисканні динамометром вони зникають та відновлюються через 1 хвилину. Проба Чако та ідіомускулярна пухлина не визначається. При дії електричного струму на м'язи обличчя при введенні електродів у зовнішні кути очей відмічаються фібрилярні посмикування м'язів в місцях торкання електродів). Група слідчих повинна визначити та обґрунтувати питання, які входять до компетенції судово-медичних експертів щодо вказаної викладачем задачі; група судово-медичних експертів повинна дати обґрунтовані відповіді на питання, які їм поставить група слідчих та провести огляд трупа з визначенням попередньої причини смерті; група лікарів повинна визначити давність настання смерті та вказати забір необхідних речових доказів біологічного походження.

2. Завдання для самостійної роботи та роботи в малих групах здійснюється за допомогою «Прес» методу – кожній групі студентів викладач роздає по одній фотографії (див. фото 1 та фото 2) з трупом на місці його виявлення, далі студенти повинні описати положення тіла, наявні ушкодження згідно методики їх описання (анатомічна локалізація, форма, розміри та колір) і обґрунтувати категорію та причину смерті з подальшим внесенням цих даних до «Протоколу огляду місця події» (див. табл. 3), а також висловити свою думку щодо подальшого забору речових доказів біологічного походження (міждисциплінарна інтеграція).

Фото 1

Фото 2

Динамічна стадія огляду місця події – дослідження предметів, об'єктів місця події, коли змінюють їх початкове місце розташування.

Поза трупа – взаємне розташування частин тіла трупа одна відносно одної.

Ознака Білоглазова – зміна конфігурації зіниці при натисканні з обох боків на очне яблуко («симптом котячої зіниці»).

Суправітальні реакції – здатність окремих органів та тканин реагувати після смерті на зовнішні подразнення (див. табл. 1 та табл. 2).

Таблиця 1

**Час утворення м'язового валика на m. Biceps brachii
(за В.В. Білкуном, 1980)**

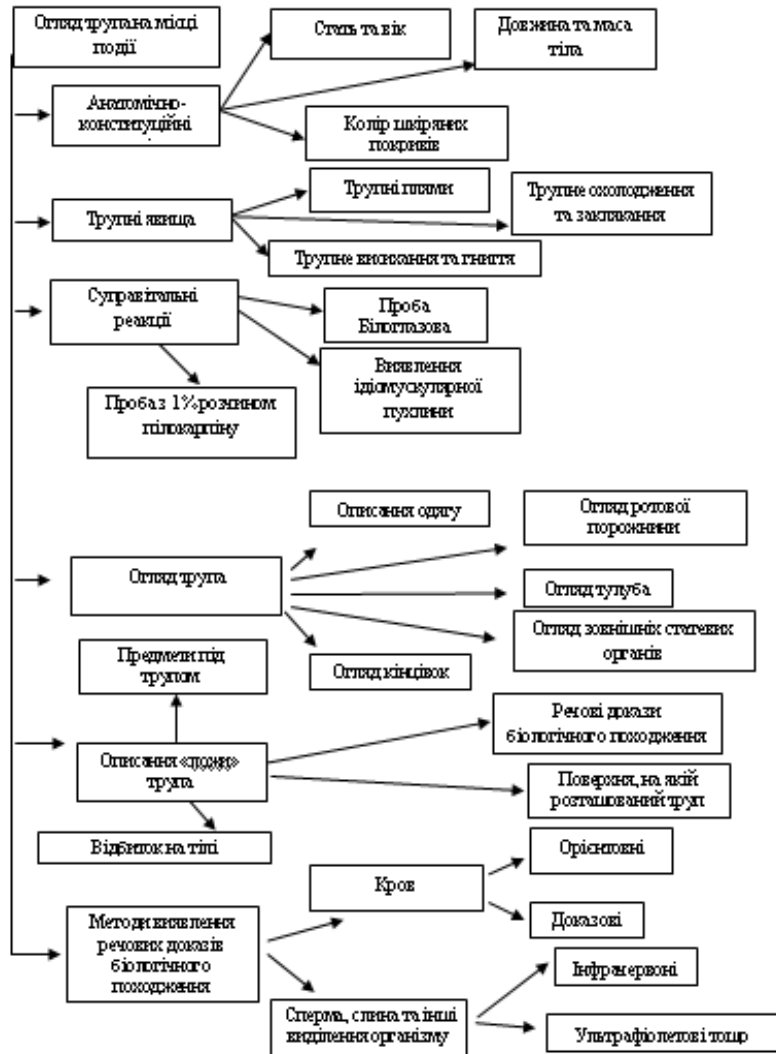
Характер м'язового валика	Давність настання смерті (в год.)
З'являється швидко, щільний, висотою 2-1,5 см	1-3
Висота 1,5-1 см	3-6
Висота 0,5 см або визначається пальпаторно	6-9
Увігнутість у ділянці удару	Більше 10

Таблиця 2

Реакція м'язів обличчя на електричне подразнення (за В.В. Білкуном, 1980)

Ділянка подразнення	Сильна реакція (+++)	Середня реакція (++)	Слабка реакція (+)
Біля кута одного ока	Скорочення м'язів половини обличчя, стиснення повік: до 5-6 годин	Стиснення повік: до 7-10 годин	Фібриляція м'язів повік: до 10-12 годин
Біля зовнішніх кутів обох очей	Скорочення м'язів усього обличчя, стиснення повік: до 3-5 годин	Стиснення повік: до 5-7 годин	Фібриляція м'язів повік: до 8-10 годин
Біля зовнішніх кутів рота	Скорочення м'язів рота, шиї, стиснення повік: до 2-3 годин	Скорочення кругового м'яза рота: до 3-5 годин	Фібриляція м'язів рота: до 5-7 годин

2.2.1.2. Структурно-логічна схема змісту теми:

2.2.1.3. Алгоритми для формування професійних вмінь і навичок.

1. При відсутності вірогідних ознак біологічної смерті (трупних плям, заклякання, охолодження) – проведення реанімаційних заходів.
2. При вірогідних ознаках смерті (ранні та пізні ознаки смерті) – констатація факту смерті.
3. Встановлення категорії смерті (насильницька чи ненасильницька).

4. Встановлення первинного положення трупа та виявлення його можливих змін за трупними плямами.

5. З'ясування питання щодо відповідності місця знайдення трупа місцю настання смерті.

6. Встановлення характеру та особливостей ушкоджень.

7. Допомога слідчому у правильному та послідовному проведенні огляду трупа і його описанні в "Протоколі огляду місця події".

8. Допомога слідчому у виявленні, описі, вилученні речових доказів біологічного походження та знарядь травми.

9. Консультування слідчого з питань подальшого дослідження трупа та речових доказів.

Послідовність огляду трупа	Приклад
Вказують місце, на якому розміщений труп і його позу	Труп дитини в позі «ембріона» знаходиться на дні сміттєвого контейнеру обличчям донизу
Вказують предмети, які наявні на трупі та в безпосередньому його оточенні	Тіло закутане в кольорове шерстяне покривало, навколо трупа знаходяться пластикові пляшки різного кольору
Описують труп, вказуючи загальні відомості про трупа, наявність і ступінь прояву трупних явищ, суправітальних реакцій, особливості ділянок тіла трупа і наявність на них ушкоджень з визначенням їх особливостей	Труп на дотик теплий. Очі прикриті повіками, рогівки блискучі. Зіниці розширені, діаметром по 0,6 см кожна. При введенні у передню камеру ока 0,1 мл 1 % розчину пілокарпіну зіниці за 4 сек. зменшилися до 0,2 см в діаметрі. Температура тіла у прямій кишці +35,2°C, через годину +34°C. Ідіомускулярна пухлина на плечах визначається. Трупне заклякання відсутнє. Трупні плями неоднорідні, при натисканні динамометром вони зникають і відновлюються через 10 секунд

Мета – допомогти студентам найкоротшим та оптимальним шляхом вирішити завдання певного типу шляхом пропонування їм послідовності елементарних дій за спеціально складеною покроковою навчальною програмою.

2.2.2. Практичні завдання.

Мета – формування у студентів вмінь і навичок теоретичного положення навчальної дисципліни з їх подальшим практичним застосуванням.

1. **Непрогнозована ситуація** (робота в малих групах з елементами ділової гри та науково-обґрунтованої дискусії – кожній групі студентів, які поділилися за певними ролями (слідчі, судово-медичні експерти та лікарі), викладач дає окремі завдання, проте для однієї непрогнозованої ситуації (**наприклад:** Труп чоловіка, 50 років, знайдений на вулиці. Температура повітря +20°C. На грудній клітці виявлено дві колото-різані рани. Під трупом наявна калюжа крові розміром 20×90 см. Труп холодний